

Kemal Paşazade'nin Pendname'si

İbrahim KAYA

Yrd. Doç. Dr., KSÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet: Osmanlı devletinin parlak ve görkemli bir dönemi olan 16. yüzyılda yaşayan Kemal Paşazade tarih, edebiyat, hukuk, mantık gibi birbirinden oldukça farklı sahalarda eserler vermiş bir müellifdir. Türkçe ile birlikte Arapça ve Farsça olarak üç dilde eser sahibi olan Paşazade'nin haklı olarak şöhret kazanmış eserlerinin yanında henüz yeteri kadar ilgi görmeyip araştırılmayı bekleyen eserleri de bulunmaktadır. Pendname (veya Nesayih) bu eserlerden birisidir. Dönemine ve Paşazade'nin diğer eserlerine göre oldukça sade bir dille yazılan eser içerdiği konular itibariyle hem bir ahlak kitabı hem de yöneticilerde bulunması gereken özellikleri belirttiği için siyasetname özelliği taşımaktadır. Bu eser makalemizin ana konusunu teşkil edecektir.

Anahtar Sözcükler: Pendname, Ahlak kitapları, Kemal Paşazade, Siyasetname, Nasihatname

Kemal Paşazade's Pendname

Abstract: Kemal Paşazade who lived in the 16th century which is a bright and glorious era of the Ottoman Empire is an author who gave books in different fields such as history, literature, law and logic. Paşazade who has works in three languages (Turkish, Arabic and Persian) has prominent works justly praised as well as works that haven't attracted enough attention so far and deserve to be examined. Pendname (or Nesayih) is one of these works. This work which was written in a plain language when compared with his other works and his period is a book of politics because it contains moral issues and displays the properties that administrators should have. The main theme of this article is about this work.

Keywords: Pendname, Moral books, Kemal Paşazade, The Book of Government, The Book of Advice.

GİRİŞ

16. yüzyıl Anadolu sahası mensur eserlerinden olan *Pendname* Osmanlı bilim ve düşünce hayatında önemli bir yer işgal ettiği görüşü otoriteler tarafından kabul gören Kemal Paşazade'nin (Uzunçarşılı, 1972: 51) 200'ü aşkın eserinden birisidir. Mensur olarak yazılan bu eser bünyesinde bir hayli manzum kısımlar ve şiirler bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak Türkçe yazılan şiirlerin yanıbaşında Farsça ve Arapça şiirlerle de karşılaşılır. Edebiyatımıza etkisi daha

güçlü olan Fars edebiyatı örnekleri büyük bir yekûn tutmasına karşılık Arapça şiirler çok az bir yer işgal eder. Paşazade eserde ileri sürdüğü görüşleri deseklemek için bir hayli hikâyeyi eserin bünyesine katmıştır. Bu hikâyelerden bir kısmı bu tarz olayları ifade etmeye elverişli bir nazım şekli olan mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Hikâyelerin büyük çoğunluğu düzyazı olarak yazılmış olup eserin her tarafına serpiştirilmiştir. Müellif böyle yapmakla didaktik eserlerdeki monotonluğu gidermek istemiş ve eserin sürükleyici oluşunu ön planda tutmuştur.

Paşazade oldukça velût bir şahsiyettir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde eser veren müellif, ilmiye sınıfına geç intisap etmesine rağmen eser vermek cihetinde kendinden önceki ve sonraki âlimlere karşı üstünlük kazanmıştır (Parmaksızoğlu, 1993: 563). Atsız (1966: 71–112), yaptığı kapsamlı bir araştırma sonucu İstanbul kütüphanelerinde 209 eserini tespit etmiş ve bunların isimleri, muhtevaları ve yazma nüshalarını *Şarkiyat Mecmuası*'nda yayımlamıştır. Şimdiye kadar Paşazade ile ilgili çalışmalarda referans olarak gösterilen bu çalışmanın eksik olması bir yana yanıltıcı olduğu da söylenir (Saraç, 1999: 42). Eserlerinin büyük çoğunluğu bugün bilimsel makale diye adlandırılan uzun veya kısa risalelerden ibarettir. Çoğu müstakil eser olmayıp çeşitli mecmuaların içinde yer alır.

Atsız Paşazade'nin 20 adet Türkçe eserini tespit eder ve bunlardan 3'ünün Paşazade'ye ait olmasını şüpheyle karşılar. Bu eserler şunlardır:

- 1- Tevârîh-i Âl-i Osman (her biri bir padişaha ait olmak üzere 10 defter).
- 2- Divanı ve Şiirleri.
- 3- Kaside-i Bürde Tercümesi (mesnevî).
- 4- Yusuf u Züleyha (mesnevî).
- 5- Fetvalar.
- 6- Pendname (Nesayih)
- 7- Dakâiku'l-Hakâik (400 civarında Farsça kelimenin izahı hakkında)
- 8- Câmîü'l-Furs (Farsça grameri ve sözlüğü)
- 9- Risâle-i Yâiyye (Farsça "ya"nın kaç manaya geldiği hakkında)
- 10- Risâle-i Kâfiye (Kafiye ile ilgili bilgiler)
- 11- Rumeli Kazaskeri Fenarioğlu Mehmed'in Bir Hücetini Tenkid
- 12-Risâle-i Tılsım
- 13-Dünyanın Ömrü, Deccalın Çıkışı, Güneşin Batıdan Doğması
- 14- İran Şahı Şah Tahmasb'a Yazılan Mektup (Kanuni döneminde)
- 15- Manzum Darb-ı Meseller (54 beyit)
- 16-İbni Tağribirdî Tarihinin Tercümesi

- 17- Şurûtu's-salât Tercümesi (78 beyitlik mesnevi)
- 18- Risâle-i Levh-i Mahfuz (Atsız'a göre şüpheli)
- 19- Necâtü'l-Mütehayyirîn (Atsız'a göre şüpheli)
- 20- Akâid Risalesi (Atsız'a göre şüpheli) (Atsız, 1966: 71–112)

ESERİN ADININ TESPİTİ ve İSİMLENDİRME PROBLEMİ

Bu eserden ilk olarak bahseden iki müellif tarşımıza çıkar. Bunlardan biri Nihal Atsız diğeri Agâh Sırrı Levend'dir. Atsız, *Şarkiyat Mecmuası*'nda eserin adını *Nesâyih* olarak kaydeder, muhtevâsından bahsetmeden eserin tek bir yazma nüshasının *Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, Türkçe Yazma Eserler, 1387* numarada kayıtlı olduğunu söyler (Atsız, 1966: 71–112). Levend (1964: 103) "*Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız*" adlı makalesinde eserin adını *Ahlâkî Mev'iza* olarak belirtir ve eserin bölümlerinin başlıklarını sadeleştirerek verir.

Bunlardan farklı olarak <http://www.yazmalar.gov.tr/>'de Kemal Paşazade'ye ait *Pendname* isimli 3 adet eser bulunmaktadır. Bunlardan *Konya nüshası* iki varaktan ibarettir. Özellikleri hakkında şu bilgiler verilir: Sözbaşları ve cetveller kırmızı, vişne rengi meşin, çarkuşe miklebli, ipek kaplı cilt. Fiziksel Tanım: 101a-102a Yk. 17 St. 180x120-135x75mm Nesih.

Ankara nüshası her ne kadar *Pendname* ismiyle geçmekteyse de eserin içeriğinin *Pendname*'yle bir ilgisi yoktur. Özellikleri hakkında şu bilgiler verilmiştir: Tezhip: Cetveller altın yaldızlı, yıldız salbek şemse, köşebent ve zencirekli, bordo meşin kaplı, sağ kapağı kopuk, sırtı parçalanmış miklepli mukavva cilt. *İçindekiler:* 133abde *Mutavvel, Keşful-Esrâr, Islâh, Hasan Çelebî, Haşiyeye ala Mutavvel, Kâdi Ahmedden nakiller, 134a'da şiirler* vardır. Dolayısıyla bu nüshaya *Pendname* ismi verilmesi doğru değildir.

Kastamonu nüshası ise 1201/1785 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser 37 varaktan ibarettir. Metnin sonunda şu ibare bulunmaktadır: *Temmeti'l-kitâbu bi-'avni'llâhi'l-Meliki'l-Vehhâb 'an yedi ad'afî'l-küttâb Hafız Muhammed bin el-Hâcî 'Abdullâh Efendi ğufire lehumâ sene 1201.*

Kastamonu nüshasının hamîşinde *Pendname* bulunmaktadır. Ana metin ise Abdullah el-Yafî'îya ait olduğu belirtilen *Dürrü'n-Nazm* isimli eserdir. *Dürrü'n-Nazm* harekelidir. *Dürrü'n-Nazm* ile *Pednâme*'nin yazı stilleri farklıdır. Muhtemelen daha sonra birisi eserin kenarına Paşazade'nin *Pendname* isimli eserini yazmış olmalıdır. *Dürrü'n-Nazm*'ın sonunda eserin kim tarafından ne zaman istinsah edildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Eser ibadetlerin faziletlerini anlatan Arapça bir eserdir.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Türkçe Yazma Eserler 1387'de *Nesâyih* adıyla kayıtlı olan eser 57 varaktan ibarettir. Bu eser <http://www.yazmalar.gov.tr/>

//www.yazmalar.gov.tr'de bulunmamaktadır. Bu eserin kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiğine dair eserde her hangi bir bilgi geçmez.

Süleymaniye ve Kastamonu nüshalarındaki metinde eserin adıyla ilgili bir ibare bulunmamaktadır. Eserin adının belirlenmesine etki ettiğini tahmin ettiğimiz kelime ler eserin başında ve sonunda geçmektedir. Eserin giriş kısmı şu ifadelerle başlar:

“*Bu kitâb-ı şerîf ve bu nüsha-i latîf nice kütüb-i mu‘tebereden istinbât olup vaz‘-ı mübâyenesi ber-vech-i nesâiyih pîraste ve hüsn-i edeb-i mu‘âyenesi ‘alâ-tarîki’ l-fesâiyih ârâste olmışdur ki mütâla‘a iden kişilerün çeşm-i bînâları nûrla ve hâtır-ı münîrleri sürûrla mâlâmâl olur. Bu kitâb-ı müfîdi eyü bilen kişiler sâlih-i umûr-ı dünyevî zabtında bir melik-i mu‘tebere vezîr olmaga lâyük olup umûr-ı âhîret islâhında ‘umûm halâyıkı tarîk-i Hakk’a irşâd itmege şâyeste ve erzânî olur. Zîrâ memleket-i ma‘rifet ve tehzîb-i sıfat âdâbı tarîkleri bu kitâba derc itdüm. Egerçi işbâ‘ üzerine tamâm-ı tefâsîl ile zikr olunmadı ammâ sebîl-i icmâl üzerine takrîr olunmuşdur. Her nev‘-i nesâiyih ve darb-ı mev‘iza için bir bâb tahsis olup onbeş bâb üzerine mahsus olmuşdur.”*

Girişte geçen *nesayih* ve *darb-ı mev‘iza* ifadeleri eserin adının tespitinde belirleyici bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü eserin adının hem *Nesayih* hem de *Ahlakî Mev‘iza* olarak tespit edildiğini yukarda göstermiştik.

Eserin sonunda geçen ifadeler ise şöyledir:

“Eyle olsa işbu bir ‘âciz ü ‘âsî vü pür-melâl ü mücrim-i fakîr ü bî-mal a‘nî dâ‘î el-fakîr İbn-i Kemal ki mü‘ellif-i in kitâb-ı pür-nesâiyih pür-nevâ “temmet bi-‘avni ‘inâyeti’ l-Meliki’ l-Mennân” bî-misâl işbu *pend ü nesâiyih* te‘lîf ü derc idüp hazîne-i ‘akıldan nice dürlü genc ü cevâhir harc itdüm ki tâ mü‘min karındaşlara vesîle-i hidâyet ve sâlik-i râh-ı hakikat ve mâlik-i dünyâ vü devlet olup okıyanlar tâ ki bu zerre-i bî-mikdârı ümîddür ki hayır du‘âdan ferâmûş buyurmayalar inşâ‘allâhu Te‘âlâ ve tekaddes.”

Burada da geçen ifadeler eserin adını belirlemek için ölçü olamaz. Çünkü Paşazade *pend ü nesayih* yani öğüt ve nasihatları telif ettiğinden bahsetmektedir. Bütün bunlardan sonra şunları söyleyebiliriz. Eserin yaygın adı her ne kadar *Nesayih* olarak kaynaklarda geçse de bu tarz isimlendirme sağlam bir zemine oturmamaktadır. Dolayısıyla eserin içeriğinin dikkate alınarak <http://www.yazmalar.gov.tr>'de geçtiği gibi *Pendname* olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı kanaatini taşıyoruz.

PENDNAME'NİN İÇERİĞİ

Eser 15 bölümden (bab) meydana gelmiştir. Kemal Paşazade giriş kısmında eseri muteber kitaplardan seçtiğini ifade ettikten sonra bu kitabı iyi bilenlerin dünyaya ait işleri düzenleme hususunda itibarlı bir padişaha vezir olmaya,

ahirete ait işlerde ise insanları doğru yola irşad etmeye ehil olacaklarını söyler. Ayrıca ele aldığı konuları tafsilatlı olarak değil bilakis herkesin anlayabilmesi için sade ve öz olarak bahsettiğini ifade eder. Paşazade ele aldığı konu başlıklarını şöyle sıralar:

- 1 -Akıl
- 2-Bilgi
- 3-Cahillik
- 4-Söz adabı
- 5-Hikmet ve öğütler
- 6-Dostluk
- 7-İkiyüzlülük ve düşmanlığın zararları
- 8-Çocuk terbiyesi
- 9-Hükümdarlık
- 10-Hükümdarlara hizmet etme usulü
- 11-İyiliğin faydaları ve kötülüğün zararları
- 12-Sabır ve acelecilik
- 13-İyi ve kötü huyların sonuçları
- 14-Sır saklamak
- 15-Dünya ve ona karşı hırs göstemenin zararları

Pendname'nin giriş kısmında yapılan bu sınıflandırmaya altıncı bâb'a kadar uyulmuş, "dostluk ahvâlî" hakkındaki altıncı bâb ikiye parçalanarak "dostluk hukûkî" eserin içinde yedinci bâb olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla sonraki bölümlerde numaralandırmada bir yanlışlık meydana gelmiş, bu durum "eyülügün [menfaatî] ve yavuzluğun mazarratı" hakkındaki on birinci bâbın atlanmasıyla daha sonraki bölümlerde tekrar düzeltilmiştir. Onuncu bâb'ın başlığı "beglere hizmet etmek tarîkî" hakkında olduğu hâlde alt kısmında "beglik umûrî" anlatılmış, on birinci bâb'da ise başlık olarak "eyülügün ve yavuzluğun mazarratı" yazıldığı halde altında "beglere hizmet etmek tarîkî" hakkında bilgi verilmiştir.

İyi ve kötü huyların neticeleri hakkındaki Onüçüncü bölüme ait bazı yerler Süleymaniye nüshasında yanlışlıkla sır saklamak hakkındaki Ondördüncü bölümün içine karıştırılmıştır. Kastamonu nüshasında ise böyle bir yanlışlık bulunmamaktadır.

Bir de dokuzuncu bâb'da oğul terbiye ve taliminin safhaları anlatılırken dördüncü safhadan sonra Süleymaniye nüshasında beşinci safha atlanılarak altıncı safha yazılsa da Kastamonu nüshasında altıncı yerine beşinci yazılarak

bu yanlışlık düzeltilmiş olmaktadır. Bunların dışında metinde her hangi bir kopukluk görülmemektedir.

Pendname'de Geçen Türkçe Şiirler

Kemal Paşazade daha çok nesir sahasında eser telif etse de şairlik yönü de güçlü olan bir şahsiyettir. Her ne kadar ilmî şahsiyeti edebî şahsiyetini gölgelese de şiir sahasında devrinin değerli sayılan şairlerinden aşağı düşmemiştir.

Amil Çelebioğlu Paşazade'nin mevcut Divanının iki misli olabilecek miktarda şiirleriyle değişik mecmualarda ve cönklerde karşılaştığından bahseder (Çelebioğlu, 1994: 72). Onun *Tevârih-i Âl-i Osman*'daki bir hayli yekûn tutan şiirleri şiir sahasındaki başarısını gösteren örnekler arasındadır.

Şiiri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Övenler olduğu gibi eleştirenler de vardır. Vasfî Mahir Kocatürk şunları söyler: “Düzgün ve sağlam bir ifadesi vardır. Fakat rengi ve ritmi noksan, duygulanma kabiliyeti de fazla değildir. Büyük âlim olan İbni Kemal büyük şair değildir. Fakat şiirde devrinin değerli sayılan şairlerinden aşağı düşmemiştir” (Kocatürk, 1970: 317).

Hakkında tezkirelerdeki değerlendirmeleri nakleden Yekta Saraç, Paşazade hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder: “Kemal Paşazade'nin şairliği ve sanatkâr yönü derin ve geniş ilmî kudretinin gölgesinde kalmış olmakla birlikte kendisi devrinin başarılı şairlerindedir. Birçok manzumesi gayet başarılıdır ve mersîye türünün Divan edebiyatında en güzel örneklerinden birini vermiştir. Ayrıca şiiri Divan edebiyatı geleneği göz önünde tutulursa birçok yönden orjinal hususiyetler taşır (Saraç, 1995: 51).

Paşazade'de görülen belirgin bir özellik ondaki Türkçe sevgisidir. Devrinde yaşayan Keşfi Mehmet Çelebiye Türkçe olarak *Selim-nâme* yazması teklif edildiğinde “Türkî lisan dürr-i yetim gibi nâ-hırâş ve tabiat hırâştır ben yazamam.” diye cevap vermesine karşılık Paşazade yazdığı tarihyle bu anlayışa karşı cevap vermesi ondaki Türkçe sevgisini gösterir (Uğur, 1987: 25).

Pendname'de müellifin 160 beyitten ibaret eserindeki Türkçe şiirlerinden hikemî şiirin başarılı, örnekleri sayılabilecek, hatta sehl-i mümteni kapsamında mütalaa edilebilecek şiirleri vardır. Bunlar arasında manzum tercüme olanlar da bulunmaktadır. Paşazade'nin Türkçe şiirleri arasında geçen ve Firdevsi'nin *Şehname*'sinde geçen metnin tıpatıp tercümesi olan ve aynı vezinle yazılan şiiri ile *Şehname* 'de geçen şiiri burada birlikte zikretmek istiyoruz. Bu örnek onun manzum bir metni tercüme etmekteki başarısının göstergesidir.

*Feridün-ı ferruh firişte degil
Teni misk ü 'anber sirişte degil
Kerem birle buldı eyü adı ol*

'Atâ vü kerem kıl Ferîdûn sen ol (Pend: 43b)

Firdevsî'nin Şehname'de geçen şiiri ise şöyledir:

Ferîdûn-i ferruh firişte ne-bûd

Be-muşk u be-'anber sirişte ne-bûd

Be-dâd u dihiş yâft ân niku'î

Tu dâd u dihiş kon Ferîdûn tu'î (Rızazade Şafak, 1342: 90).

Pendname'de geçen şiirlerin çoğu mesnevi tarzında yazılmıştır. Uzun bir hikâyenin bütün safhalarıyla anlatıldığı bu şiirler konu bütünlüğü ve akıcılığı açısından dikkate değer özellikler taşırlar.

Pendname'de geçen diğer şiirlerden bazı örnekler:

Kaba sözlü kişilerin dostsuz kalacaklarından bahseden beyitler:

Olan kendü galîz ü sözi ağır

Yanında kimse görmez evvel âhir

Olan kendü latîf ü sözi şîrîn

İdimür cân ü dil içinde yirin

Şu kim şîrînlîk ile çıkara ad

Bulmur ana 'âşık nice Ferhâd (Pend: 5a)

Yalan söz söylemenin zarar ve tehlikelerini gayet güzel bir teşbihle ifade eden şu beyit:

Kişi dilini yeldürmek yılana

Yig andan kim göre lâyük yalana (Pend: 9a)

Tatlı dilin faydaları, kaba ve sert sözün zararlarını ifade eden şu beyitler:

Kişi kim tathu ola sözi anun

Olur mahbûb halka özi amun

Şu kim şîrîn-zebândur hûb-güftâr

İdimür lutf ile bîgâneyi yâr

Acı sözi k'ide kişi mükerrer

Bile togmuş karındaş andan ürker

Katı söz gelse dâyim bir kişiden

Çagırsa cân ilenç virür işiden

Ana kim mürşid-i 'akl ola rehber

Ana sükker dökici dil bağışlar (Pend: 11a)

Makam ve paranın cahilin elinde bulunmasının ona bir değer katmayacağı bunun tıpkı eşeğe giydirilen ipekten çul, köpeğe takılan altın tasma mesabesinde olduğunu ifade eden beyit:

Câh ile mâlî câhile gördük yaraşduğın
Çul-ı harîr eşekde, ite tavk-ı zer gibi (Pend: 13a)

Bu beyit bize Ziya Paşa'nın şu beytini çağrıştırmaktadır.

Bed-asla necabet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz palan vuran eşek yine eşektir

Cahil ve anlayışsız kişilere nasihatte bulunmanın boşuna nefes tüketmek olduğunu, cahilin saygı gösterilmeye değil bilakis kötekle cezalandırılmaya layık olduğunu ve onun ancak cezalandırılmayla kötülüklerden engellenebileceğini ifade eden şu beyitler:

Kişi ki sust ola idrâki anun
Anun pendinde yorgurma zebânun
Bügelmez câhil asla hürmet ile
Nasihat ana zilletdür let ile (Pend: 18b)

Hükümdara karşı çekinmeden ve pervasızca konuşmanın değnekle gözü kaşımak gibi tehlikeli ve riskli olduğunu ifade eden beyitler:

Eger gözinde olsa şâhınun nûr
Gerekmez şeyde ol ikbâle mağrûr
Şu kim bî-bâk söyler şâha sözün
Kaşımak gibidür degnekle gözün
Olan şâhinşehi yanında mahbûb
Gerek sözi emîn ola özi hûb (Pend: 47a)

Ahmak kişilerle konuşmak ve arkadaşlık etmek şöyle dursun onların yüzüne bakmanın bile yanlış olduğunu anlatan şu beyit:

Anun ki halk diye adını ahmak
Hatâdur mutlakâ yüzine bakmak (Pend: 55a)

Yukarıda nakledilen şiirler bütünü göstermesi açısından sadece birer örnektirler. Pendame'de geçen bütün şiirler başarılı bir şairin kaleminden çıktığını okuyucuya hissettirir.

Pendnamedeki Mensur Kısımlar

Paşazade bir ahlak kitabı yazdığı ve daha geniş bir okuyucu kitlesini hedef aldığı için Pendname'de sade ve anlaşılır bir dil kullanmış ve kısa cümleleri

tercih edilmiştir. Metnin sürükleyiciliğinin sağlanması ve ileri sürülen görüşlerin örneklendirilmesi için 38 adet hikâye değişik konuların içerisine serpiştirilmiş bir şekilde bulunmaktadır. Ayrıca eserde darbimesel niteliğinde sayılabilecek akıcı ve secili üslupla yazılmış bir hayli cümle vardır. Bunların bir kısmı örnek olarak ve eserin üslubu açısından bir fikir vermesi için nakl edilecektir:

Söylenmiş söz, geçmiş 'ömür, atılmış ok girü dönmez. (Pend: 13b)

Sermaye sahiplerini mallarını korumak için ne kadar sıkıntı çektiklerini ifade etmek sadedinde aşağıdaki ifadeler etkileyici ve çarpıcı bir özellik taşımaktadırlar. Onların kendi yurtlarında mallarını korumak için çektiği sıkıntılar söylendikten sonra bir de sefere çıktıkları zaman sermayeleri için çektikleri tasalar ve sıkıntıların kat kat olacağını şu şekilde ifade eder:

'Ulemâ 'ilim vesîlesiyle ekser hatâlardan masûn u mahfûz ve belâlardan fâriğ-eymenlerdür. Mâllu kişilerin hâli bunun 'aksinedür. Başları ve cânları mâl ucundan hatar mugberlerinden ve âfet ma'razlarından hâli degüldür. Mukîm iken bî-huzur u bî-âsâyîş geçerler ve müsafir olıcak el-'iyâzü billâh. (Pend: 16b)

Şayet müellif sefere çıktıkları zaman daha fazla sıkıntı çekerler şeklinde veya buna benzer bir ifade kullansaydı cümlenin büyüğü ve ifadenin etkiyleyiciliği büyük çapta kaybolurdu. Onu yerine "müsafir olıcak (olunca) el'iyazü billâh" denilerek sıkıntının büyüklüğü okuyucunun muhayyilesine havale edilmiş, kelimelerin bunu tavsif için yetersiz kalacağı söylenmek istenmiştir.

Yine toplumsal statüsü aşağıda olan yoksul kimselerin maruz kalacakları uygunsuz davranışlar, sermaye sahiplerinin ise her hâlükârda itibar görmeleri bir filozoftan naklen şu ifadelerle anlatılır:

Kişiy'e 'ilim kemâl ve cemâl bağışlar ve mâl ârâyîş-i ikbâl virür. Şahs-ı bî-danîş hor-ı bî-mikdar olur ve mâlsuz kişi hemîşe ayaklar altında zillet-i dena'etle mihnetdedür ve her murâdından mahrûm ve her ârzûsına bî-dest-res bulur. Eger gökden belâ nâzil olsa miskîn üzerine iner ve eger yirden cefâ çıksa dervîş üzerine hücûm ider. Eger dervîş anılsa kimse işitmez ve dinlemez eger aglasa kimse gözün yaşın silmez. Mu'azzam meclislerde ve mu'teber mahfillerde mal-dârlar bir söz ki söyleyeler eger râst eger rekik tahsîn ü âferîn dirler. Dervîş eger agzından dürr ü güher yağdura kimse kulagına koymaz ve eger dilinden kand-ı nebât akıda kimse tınmaz belki ebsem tavr-ı küstahlık itme diyü sögerler. (Pend: 37a)

Halife Memun'dan naklen nazma ve haksızlığın ister istemez katlanılacak kişileri saydığı cümleler secili ve güzel bir ifade ile sunulmaktadır. Bunlar zorba

İKAYA “Kemal Paşazade'nin Pendname'si”

hükümdar, inleyen hasta ve güzel yanaklı sevgiliden ibarettir. Bunların nazına ve haksızlığına katlanmaktan başka çare yoktur. İfade şöyledir:

Üç ta'ifemün nâz niyâzına ve cefâsına zarûri sabr itmek gerek. Evvel pâdişâh-ı sitemkâr. İkinci bîmar ya'ni hasta-i zâr. Üçüncü mahbûb-ı hûb-ruhsâr.
(Pend: 47b)

Aslında eserin tamamında bu tarz secili ve kısa bir hayli cümle bulunmaktadır. Biz son olarak kısaltma cihetine gidildiği ve okuyucunun bilgisine itimaden ayrıntıların atlanıldığı bir hikâyenin sonunda geçen cümleyi örnek olarak vermek istiyoruz.

Hikâye özetle şöyledir:

Adûdü'd-devle, gayet fasîh ve güzel sözlü olan İbn-i Fûrek'i Rûm ülkesine elçi olarak gönderir. Rum hükümdarı onun fesâhatini ve güzel konuşmadaki yeteneğini görüp çok beğenir. Fakat kendi ülkesinde de ona baskın çıkıp konuşmalarıyla onu alt edebilen bir bilgin bulunmasını arzu eder. Bunun üzerine azu ettiği nitelikleri taşıdığına inandığı bir rahibi huzuruna çağırıp ona şunları söyler: Yarın elçiyle seni huzurumda karşılayacağım. Onun bir açığını yakalayıp utanılacak bir duruma düşürmek için fırsat gözet, yoksa onun bu şekilde ülkemden ayrılması benim için büyük bir üzüntü kaynağı olacaktır. Haydi, göreyim seni.” diyerek rahibe bir hayli iltifat ve ikramlarda bulunur. Nihayet belirlenen buluşma gerçekleşir. İlk olarak İbni Fûrek konuşmaya başlar. İfadeler son derece sağlam ve güzel, eleştiri için bir açık kapı bırakılmaz. Rahip beklediği fırsatı ve açık kapıyı bulamayınca münasebetsiz bir şekilde söze başlar ve “Ey hükümdar elçisi! Sizin peygamberinizin hanımıyla ilgili nasıl bir hüküm vardır” diye sorar. İbn-i Fûrek, tıpkı sizin peygamberinizin annesi ile ilgili hüküm gibidir diye cevap verir. Bu cevap üzerine mecliste bulunanlar mahçup duruma düşerler. Bu cümleler metinde şu şekilde geçmektedir: *Ey resûl-i melik sizün peygamberünüzün hatunı kazıyyesi nice idi. Elçi didi ki bizüm hemân peygamber hatunnun kazıyyesi sizün peygamberünüzün annesi kazıyyesine benzer.* (Pend: 20b-21a)

Buradaki ifadeden hangi olaydan bahsedildiği ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Okuyucunun bilgisine havale edip kısaltma cihetine gidildiğini tahmin etmekteyiz. Bu olay halk kültürü içerisine giren ve fıkralarda anlatılan şu olayı çağrıştırmaktadır. Fıkra şöyledir:

Hristiyanlar ile Müslümanlar birbirleriyle karşılaşip münazaralarda bulunmakta ve birbirini alt etmeye çalışmaktadırlar. Bunlardan birisinde bir hristiyan Hz. Peygamberin miracta semaya doğru yükselişini kendince aklına sığdıramadığı için istihza ve alay şeklinde şöyle bir şoru sorar: Sizin peygamberiniz göğe hangi merdivenle çıkmış. Müslüman şöyle karşılık verir: Sizin peygamberinizin göğe çıkarken bıraktığı merdivenle.

Görüldüğü gibi itiraz eden kişi kendi silahıyla susturulmak istenmektedir.

Bu olayda da buna benzer bir durum olduğunu düşünmekteyiz. Papaz, münafıkların Hazret-i Peygamberin hanımına yaptıkları ve islam tarihinde “ifk” hadisesi diye meşhur olmuş alçakça bir iftiraya telmihte bulunarak Hz. Peygamberin namuslu ve temiz ahlâklı hanımı Hz. Aişe’ye dil uzatmak istemekte, İbn-i Fûrek de cevaben aynı alçakça iftiranın Hz. İsa’nın muhterem annesi Hz. Meryem için de ortaya atıldığını söyleyerek aralarındaki paralelliği papazın nazarına arz etmekte dolayısıyla bu iftiraların her ikisinin de geçersiz olduğunu vurgulanmak istemektedir.

Ayrıca Paşazâde’nin *Pendnâme*’de kullandığı sıfatlar ve nitelermeler onun dil zenginliğini ve ilmî otoritesini bize göstermektedir. Söz gelimi Allah lafzını zikretmekle beraber O’nun yerinde konuyla ilgili *Esmâ-i Hüsnâ*’yı başarılı bir şekilde kullanır. Şunları örnek verebiliriz: *Bârî Teâlâ, Cenâb-ı Kibriyâ, Cebbâr-ı Zül-celâl, Ferd-i Kâdir, Fâ’il-i Muhtâr, Kâdir-i Kayyûm, Melik-i Mennân, Melik-i Kerîm, Perverdigâr, Pâdişâh-ı Zül-celâl, Rabb-i Rahîm, Rabbü’l-Halâyk, Rabb-i Kâdir, Rabb-i Ra’ûf, Rabb-ı Celîl, Rabb-ı Zül-celâl, Hazret-i ’Izzet, Rabb-i Latîf, Rabb-i Vehhâb, Rabb-ı Âferîniş, Rabb-i Ma’bûd, Rabb-i ’Izzet, Sultân-ı Ezelî*. Ayrıca beş defâ *Tanrı* kelimesini kullanır.

Aynı durum Hazret-i Peygamber için kullandığı sıfatlarda da karşımıza çıkar. Üslûba renk katmak için peygamberimizin değişik özelliklerini gösteren çok çeşitli sıfatlar kullanılmaktadır:

Nebîyy-i penâh, Nebîyy-i şîrîn-güftâr, Nebîyy-i Kerîm, Nebîyy-i cemîlü’l-cemâl, Nebîyy-i mihribân, Resûl-i lezîzü’l-makâl, Resûl-i İlâh, Resûl-i mihribân, Resûl-i Rabb-i Rahîm, Resûl-i Ekrem, Resûl-i Rabb-i Rahmân, Resûl-i Muhtâr, Resûl-i Rabbü’l-’Alemin, Resûl-i râst-güftâr, Resûl-i Kerîm, Risâlet-penah, Hazret-i Risâlet, Hülâsa-i mevcûdat, Seyyid-i kâinât, Seyyid-i Enbiyâ, Server-i mahlûkât, Tavûs-ı Hazret-i Melekût, Humâ-yı burc-ı Ceberût.

Eski Anadolu Türkçesinde görülen Türkçe asıllı kelimeleri Arapça ve Farsça asıllı kelimeler ile birlikte maharetle kullanan Paşazade’nin bu durumu devrinin medrese kaynaklı ulemasınca pek hoş karşılanmadığı için *Tevarih-i Al-i Osman* hakkında Çağatay lisanı üzerine yazılmış bir eser hükmünü verdiklerini yukarıda söylemiştik (Turan, 1986: 124). Aynı özellik *Pendname*’de karşımıza çıkar. *Pendamede*’de Eski Anadolu Türkçesine ait kelimeler oldukça sıklıkla görülür. Bu kelimelerden bir kısmı şunlardır:

Ağmak, ağdurmak, assı, azrakımak, ayruk, biliş, bilü, bügelmek, çöngе, düüşmek, eyitmek, gin, göynümeк, ırmak(ayırmaк), iti, ivegen, ırgürmek, kaçan, kakımaк, kanda, kangı, karanu, kiçi, öndin, önegi, sımaк, tayınmaк, ulalmaк, uşda, utlu, viribimeк, yildürmek, yiltmek, yorgurmaк (Kaya, 2009: 29–37).

PENDNAME ve İKTİBASLAR

Oldukça geniş bir yelpazede bulunan görüşleri içinde barındıran Pendname'deki nakiller bir hayli yekûn tutmaktadır. Bunlarla ilgili istatistikî bilgiler topluca şu şekildedir.

a) Ayetler

Pendname'de 28 farklı ayet zikredilmiş 1 ayet ise 3 kez tekrarlanmıştır.

b) Hadisler

Eserde toplam 66 hadis Arapça metniyle iktibas edilmiştir. Bunlardan ikisi için Paşazade hadis olduğu kaydını düşmez. Ayrıca *hadiste gelmiş* veya *hadiste şöyle buyurulmuş* gibi kayıtlı ifade edilen ve sadece anlamı verilen 3 hadisle birlikte bu sayı 69'e çıkmaktadır. Aslında dikkatli bir inceleme ve araştırma sonucu bu rakamın daha da artırılması mümkündür. “Ve ol yedi tâife ki kıyamet gününde Hak Teâlâ'nın arşı gölgesinde rahatla huzurda olsalar gerektür, evvel adil padişahlardur.” Bu aslında bir hadisin bir kısmının tercümesidir. Hadiste; arşın gölgesinde gölgelenecek yedi grup insan sıralanırken ilk olarak “imâmün 'âdilun” adil devlet başkanı zikredilir, dolayısıyla bu da anlamca iktibaslar kategorisine dâhildir. Ayrıca muhaddislerin büyük çoğunluğunun mevzu (uydurma) diye nitelendirdiği (*Vulidtu fi zemeni'l-meliki'l-'Adil*) sözü için de müellif Hz. Peygamber'in hadisi olduğu kaydını düşer.

c) Sahabe Sözlere

Eserde Hz. Ali ile Abdullah bin Abbas ve Ebu'd-Derda'nın sözleri nakledilmiştir. Bir de *bazı sahabenin sözü* kaydıyla naklettiği isim belirtmeden yapılan bir rivayet vardır.

d) İslam Bilginlerinin Görüşleri

Bunlar Cafer-i Sadık, İmam-ı Şafî, Ahnef bin Kays, Mübârek İbn-i Fedâle, İbn-i Mübârek, Muhammed bin Cehm, Muhammed bin Yusuf-ı İsfahanî, Ebu Câzim. İsim belirtmeden genel bir ifade ile *ulemâ* veya *ehl-i din demişlerdir* kaydı düşülerek yapılan iktibaslar da bulunmaktadır.

e) Kutsal Kitaplardan Yapılan İktibaslar

Tevrat'tan 6 kere iktibasta bulunulur. Hz. Musa'nın adı değişik kıssalar ve Kur'an'da geçen ayetler münasebetiyle 6 kere zikredilmektedir. Hz. İsa'nın adı 2 yerde geçmekle birlikte İncil'in adı geçmez. İncil'den herhangi bir iktibasta bulunulmamıştır. Hz. Davud'un adı iki yerde bir kıssa münasebetiyle zikredilir. Bunların İsrailî haberleri en çok nakleden iki kişiden biri olan Vehb bin Ümeyye'den rivayet edildiği belirtilir. Ayrıca Hz. Süleyman'ın yazılı olarak bir yerde bulunduğu bir metnin içeriği nakledilmektedir.

f) *Hükümdar ve Vezir Sözleri*

Eserde geçen hükümdar ve vezirler şunlardır: Nuşirevan, Erdeşir, Minüçühr, Efrasiyab, Hüsrev, Müeyyed, Buzurcmihr, Me'mûn, Hind meliki, İskender. Aristo hem vezir hem filozof olduğu için filozoflar başlığı altında verilmiştir.

g) *Filozofların Görüşleri*

Bu iktibaslar yapılırken genellikle adı geçen kişinin sonuna *hakîm* (filozof) unvanı eklenmektedir. Bu iktibasları şöyle tasnif etmek mümkündür:

1. *Yunan Filozoflarından Yapılan İktibaslar*

Eflatun, Aristo, Batlamyos, Bukrat (=Hipokrat), Sokrat, Belinas, Beymus, Refik. (Paşazâde Refik'in Yunanlı olduğunu belirtmektedir.)

2. *Fars ve Hint Filozoflarından Yapılan İktibaslar*

Sindbad, Behram-ı Isfahanî, Haşim-i Isfahanî, Kaykurak, Keykavus, Mihrmaniye, Şudir.

3. *İsimleri Belirtilmeyen Filozoflardan Yapılan İktibaslar*

Bunların ya ülkesi belirtilmekte veya böyle bir kayıt bulunmamakta, *hükema dimişlerdür* gibi genel bir ifade kullanılmaktadır. Meselâ: *Hükemâ, hükema-i Pars, hükema-i Çin, hakîm-i Hind.*

h) *Diğer İktibaslar*

Bunların dışında kalan diğer iktibaslar için şu ifadeler kullanılmıştır: *Ehl-i daniş, 'âkıllar, ukalâ, ehl-i ma'rifet, müttakiler, ulular, ekâbir, ekâbir-i eslaf, 'ulemâ, ehl-i dîn.* Ayrıca hiçbir vasıf belirtmeyerek genel bir ifadeyle *dimişlerdür, dinmişdür* şeklinde yapılan iktibaslar da vardır.

i) *Atasözleri*

Eserde 20 yerde *Arap eydür* veya *bazılar dimişlerdür* veya *dimişlerdür* denilerek veya hiçbir ifade kullanmadan Arapça atasözleri nakledilmektedir. Bunların çoğunun tercümesi metin içinde müellif tarafından verilmektedir. Bir kısmının tercümesi şöyledir:

Dilin cirmi küçük cürmü büyüktür. Avam hevam (haşerat) gibidir. Cahile öğüt sarhoşa vaaz gibidir. Cehaletten büyük dert yoktur.

Bir de *Acem eydür* diye Farsça bir darbimesel nakledilmektedir.

j) *Farsça ve Arapça Şiirler*

Eserde iktibas edilen Farsça şiirler 41 beyit ve 1 mısradan oluşmaktadır. Bu şiirlerin bazılarının nazım şekli belirtilmiş, bir kısmına ise şiir denilmekle yetinilmiştir. Bir yerde ise rübai denilmiştir. (Pend: 24a) Bunun müstensih hatası olduğunu düşünüyoruz Çünkü şiir aruzun feûlün / feûlün / feûlün / feûl kalıbıyla yazılmıştır.

İ.KAYA “Kemal Paşazade'nin Pendname'si”

Farsça şiirlerin bir kısmı Paşazade'ye ait olabilir. Bu hususta tahminden öteye gidecek bir bilgiye sahip değiliz. Şiirlerin içerisinde müellifin Mevlâna'ya ait olduğunu belirttiği üç şiir bulunmaktadır. Bunların biri mısradır. Ayrıca müellifin belirtmediği *Mesnevi*'den alınan bir beyit bulunmaktadır. İbni Kemal Mevlâna için iki yerde sultanu'l-muhakkikin, bir yerde ise melikü'l-muhakkikin ifadesini kullanır.

Yine Sadî-i Şirazî'ye ait olduğunu müellifin belirttiği bir şiir dışında aynı şaire ait iki şiir daha bulunmaktadır. Böylece üç yerde Sadi'nin şiirleri iktibas edilmiş olmaktadır.

Yine Paşazade'nin müellifini belirtmediği Ebû Şekûr Belhî'ye ait bir şiir (Pend: 5b) bulunmaktadır (Rızazade Şafak, 1342: 30).

Bunların dışında kalan 32 beyitlik Farsça şiirlerin bir kısmının başında “denilmiştir, *Feridun'un kasrında yazılıdır*” gibi kayıtlar bulunmasına rağmen bir kısmında ise böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Bu şiirlerin kime ait olduğu net olarak bilinmemektedir. Ancak Farsça metinlerin taranması sonucu sağlam bir bilgiye ulaşılması mümkündür. Bu şiirlerin bir kısmının Paşazade'ye ait olması da ihtimal dâhilindedir.

Arapça şiirler ise oldukça azdır. Bunlar 4 beyittir. Bunlardan birinin müellifinin İbni Mu'tez olduğu belirtilmiştir. Bu şiirlerin bir kısmının anlamı müellifin bizzat kendisi tarafından verilmiştir (Kaya, 2009: 13–19).

İktibasların geneline baktığımız zaman eserde dini ağırlıklı iktibasların daha çok olduğunu görmekteyiz. Bu Paşazade'nin aynı zamanda bir din âlimi olmasının tabii bir sonucudur.

SONUÇ

Anadolu sahası 16. yüzyıl mensur eserlerinden olan *Pendname* dil, üslup ve içerik açısından dikkate değer özellikler taşımakta, eğitim, siyasetname ve diğer alanlar için incelenmesi gereken bir eser olarak görünmektedir. Paşazade kazaskerlik ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunduğu ve Yavuz'la birlikte Mısır seferine iştirak ettiği için bu eserde siyasetname özelliği taşıyan görüşlerin bir kısmı bizzat müellifin tecrübeye dayalı görüşleridir ve dönemin anlayışını bize yansıtmaktadırlar. Mensur metinlerimizin sade ve anlaşılır bir örneği olan bu eserin çok yönlü incelenmeye değer bir özellik taşıdığını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Atsız, Nihal (1966), **Kemal Paşaoğlu'nun Eserleri**, Şarkiyat Mecmuası, VI, (1965'ten ayrı basım), İstanbul.
- Atsız, Nihal (1972), **Kemal Paşaoğlu'nun Eserleri**, Şarkiyat Mecmuası, VII, (1972'den ayrı basım), İstanbul.
- İbni Kemâl, **Nesâyih**, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, Türkçe Yazmalar, No: 1387, 57 varak
- İbni Kemâl, **Pendname**, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 varak
- Kaya, İbrahim (2009), **Nesayih-Kemal Paşazade** (İnceleme-Metin-Sadeleştirme), Özserhat Yayıncılık, Malatya.
- Levend, Ağâh Sırrı (1964), "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1963-Belleten**, (1963'ten ayrıbasım), Ankara, s. 89–115.
- Parmaksızoğlu, İsmet, (1993), "Kemal Paşazâde" md., **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, MEB. Yay., İstanbul, s. 561–566.
- Pend Kemal Paşazade, **Pendname**, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, Türkçe Yazmalar, No: 1387, 57 varak.
- Rızazâde Şafak (1342), **Tarih-i Edebiyat-ı İran**, Tehran.
- Saraç, M. A. Yekta, (1995), **Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, Risale Yay., İstanbul.
- Saraç, M. A. Yekta, (1999), **Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, Şule Yay., İstanbul.
- Saraç, M. A. Yekta, (1999) **Kemal Paşazade**, Risale Yay., İstanbul.
- Turan, Şerafettin, (1991), İbni Kemal, **Tevarih-i Ali Osman Defter I.**, TTK Yay., Ankara.
- Uğur, Ahmet (1987), **İbni Kemal**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İzmir.
<http://www.yazmalar.gov.tr>